

Et minnesmerke til begeistring, ettertanke og besvær

I 2001 ble «Minnegangen» på Arkivet avduket, med navn på 3545 norske menn og kvinner fra Agder som satt i fangenskap under 2. verdenskrig. Da nye ARKIVET freds- og menneskerettighetscenter åpnet 1. februar, skrev Magne Haugland på kronikkplass i FVN at noen av fangene i «Minnegangen» ble dømt i rettsoppgjøret etter krigen og at besøkende dermed har blitt «lurt».

Dette er gammelt nytt. Påstanden om at dette viktige regionale krigsminnesmerket har blitt brukt til å «lure» noen, viser manglende forståelse for hva et minnesmerke er og tilsvarende liten respekt både overfor tidligere fanger og de som reiste dette minnesmerket for 17 år siden.

Vi som jobber ved ARKIVET i dag har begrenset kunnskap om arbeidet bak «Minnegangen». Trolig baserte de seg på Kristian Ottosens verk fra 1995: *Nordmenn i fangenskap 1940–1945*. Ni år senere kom en revidert utgave, etter opplysninger om at førsteutgaven inneholdt navn på fanger som hadde blitt dømt for landssvik. «Minnegangen» på Arkivet ble til midt mellom disse to utgivelsene og ble derfor ikke korrigert med hensyn til den nye kunnskapen. På et tidlig tidspunkt ble dette klart for de som arbeidet på Arkivet, og muligheten for å rette opp feil ble diskutert. Når dette ikke ble gjort innen rimelig tid, skyldtes det trolig en kombinasjon av praktiske og økonomiske hensyn. For oss som har kommet til senere, har det vært klart at dette minnesmerket har hatt sine begrensninger, og at det på et tidspunkt bør erstattes med noe annet.

Kunnskap er hele tida i bevegelse. «Minnegangen» ble aldri laget for å være en dynamisk kunnskapsbase, men for å gi et verdig og varig uttrykk for hvem man i 2001 mente fangene fra Agder var. I tillegg kan avgrensninger som virket selvnlysende rundt årtusenskiftet, framstå merkelige i dag. Problemet med de landssvikdømte fangene er langt fra det eneste, hvis man først skal begynne å endre på noe. Her er det ufullstendige og feilstavede navn, dobbeltoppføringer og en rekke vesentlige utelatelser og mangler. At flere krigsseilere som havnet i fangenskap ble utelatt, skyldtes ikke vond vilje, men manglende kunnskap. I 2001 var det nærliggende å begrense seg til å hedre personer fra Agder. I dag ville det vært utenkelig å lage et minnesmerke uten å inkludere norske fanger fra andre landsdeler og ikke minst utenlandske fanger, som i mange tilfeller fikk den verste behandlingen.

Noen av navnene i «Minnegangen» hadde ganske sikkert blitt utelatt dersom det hadde vært kjent i 2001 at de var provokatører eller personer som frivillig lot seg verve som informanter for det tyske sikkerhetspolitiet (Sipo). For mange kan det være vanskelig å godta at disse er en del av minnesmerket i dag, og det er forståelig. Dette er ikke noe vi har forsøkt å skjule, men samtidig heller ikke noe vi har gjort et poeng ut av. Etter vår mening befinner fanger som var NS-medlemmer og fanger arrestert pga. kriminelle forhold seg i en gråson. Det kan argumenteres for at de bør med i et register som skal omfatte alle fanger, men ikke i et minnesmerke over politiske fanger.

Hvorfor ble ikke Sipo-ansatte, farlige angivere, hemmelige informanter og frontkjempere fanget opp og fjernet fra listene i 2001? Her er det viktig å huske at situasjonen den gang var en helt annen enn i dag: Landssvikarkivet var sperret for innsyn for andre enn forskere, og det fantes knapt bøker og utstillinger som navnga norske overgripere.

Det er på tide å fornye trapperommet som vi i dagens utstilling kaller «Minnetrappa», og som rommer minnesmerket «Minnegangen». Siden 2014 har vi derfor arbeidet med å utvikle et nytt konsept som vi håper skal realiseres innen 2020. Vi har blant annet gått systematisk gjennom alle

varetektsprotokollene fra Kristiansand kretsfengsel. Dette har gitt ny kunnskap om hvem fangene på Arkivet var. Så vil tida vise hvordan den nye informasjonen vil bli presentert og formidlet.

Som autoritativ kilde til hvem fangene fra Agder var, har altså «Minnegangen» for lengst utspilt sin rolle, fordi vi i dag stiller andre spørsmål til fangehistorien, og fordi kunnskapen og forståelsen for det som skjedde er mye større enn for 17 år siden. Når vi ikke har endret minnesmerket fra 2001 rent fysisk, har vi til gjengjeld forsøkt å oppdatere et fangeregister på nettsiden vår – det første av sitt slag i Norge.

Freds- og menneskerettssentrene, som ARKIVET er en del av, representerer Norges fremste fagmiljøer på norsk fangehistorie. Sammen med Falstadsenteret har ARKIVET konkrete planer om å utvikle et nytt digitalt nasjonalt fangearkiv over samme lest som Krigsseilerregisteret.no. Dette innebærer at hver enkelt fange vil få sin egen side, med opplysninger om arrestasjon, straff, fangesteder, og mulighet til å laste opp fotografier. Sammen med en opprustning av de fysiske minnesmerkene på ARKIVET, tror vi at et slikt nytt digitalt monument vil bidra til å holde viktige krigserfaringer levende for ettertida.

Thomas V.H. Hagen og Bjørn Tore Rosendahl
Historikere, ARKIVET freds- og menneskerettighetscenter